

שלושה עיונים בטענות משיגיו של המדקדק רבי זלמן הענא

אמר הכותב: בתחילת המאמר ראיתי לנכון להעתיק דברי היעב"ץ בהקדמה לספרו 'מור וקציעה' ח"א, שתמכתי יסודותי בם. וזה מה שכתב: "ועם שאינני כדאי, נשענתי בזכות רבותינו הקדמונים אשר לפעמים אליץ בעדם ליישב דעתם להצילם מרדיפות הבאים אחריהם, שזכות הוא לאדם להטריח עצמו בכמו זה וכו', את אשר ישים ה' בפי למשפט ישר אותו אשמור לדבר, כאשר ציווה ה' לאמר, כי כתר תורה מונח, הרוצה יבוא ויזכה, כל מבין עם תלמיד שאומר דבר הלכה אינו נזנח, החפץ ימלא ידו לה', והרשות נתונה למי שרואה זכות לנרדף לטעון בעדו, ואפילו קטן הבא לחוות דעתו שומעין לו אם אומר כהלכה".

אביא כאן שלושה עניינים (מתוך רבים שעמי) שבהם משיגיו של המדקדק הגדול רבי שלמה זלמן הענא ז"ל חלקו בחריפות גדולה על דבריו, ואוכיח שדבריו נכונים ושדעת משיגיו דחוויה. הדברים מצטרפים למה שכתבתי ב'המעין' בעבר שמשיגיו של רז"ה, בהם גדולי ישראל, התייחסו לדבריו במידת הדין, ולעיתים קרובות דחו אותם שלא בצדק¹.

א. כתב ר' מרדכי דיסלדארף ב'קונטרס השגות' שלו על 'שערי תפלה' לר' זלמן הענא סי' קכג²: "היתה זאת. כאן המציא ר' זלמן כלל שקר, וכתב על הגליון: הזי"ן בלא דגש, כי אין כאן דין אתי מרחיק, לפי שהטעם נסוג אחור. עכ"ל".

אמר הכותב: "כלל שקר" זה שהמציא ר' זלמן, כדברי ר' מרדכי, כבר נמצא כתוב בספר 'דרכי הניקוד' לר' משה הנקדן, כי כן כתב ר' משה שם (דף כד) "דדחיק כה פתרונו שיש מלך דחוק בין שתי נגינות כמו ואעידה בם וכו' (אמר הכותב, מה שכללו שאר המדקדקים בדין אתי מרחיק - כלל ר"מ הנקדן בדין דחיק, וכן דעת רז"ה בספרו צוהר התיבה, וחזר בו ממה שכללו בדין אתי מרחיק בספריו 'בנין שלמה' ו'שערי תפלה', וכן

1 ראה מ"ש ב'המעין' גיליון 222 (תמוז תשע"ז) עמ' 57 ואילך.

2 נדפס תקמ"ד. בסוף סי' לג שם כתב: "בכך אהובי בניי לא תאבו ולא תשמעו אליו [=לרז"ה], ואין ראוי להתפלל כלל מתוך סידור תפילה שלו ומן הנעשים במתכונתו, כי מוטב להתפלל מתוך סידור שנדפס הטעויות רק במקרה ולא תתרבינה כ"כ כמו בספרו שהטעה בכוונה לרוב מאוד".

הכריע הגר"א בספרו 'דקדוק אליהו' שער הדגש, סעיף ב), ואין לחוש כי אין משפט זה נוהג רק באות ה"א בלבד, גם אותה ה"א אין צורך כלל בקריאתה, וע"כ במלת 'למה חרה לך' אשר עשה שם' לא נתבטל חק יהו"א וכו'. ועוד יש לומר, מפני שאין משפט נגינת מלת 'עשה' 'חרה' היתה לעיל, אך משפטה לרע כמשפט כל חטופי למ"ד פעל, ונגינתם למעלה מפני קירוב נגינות כמו ב'ערו ערו' (תהלים קלז, ז), ע"כ אין לה דין דחיק".

כתב י"ב הנקדן בספרו עין הקורא (בראשית יג, ג): "כל 'יהיה שם' 'עשה שם' הניגון מרחיק, על כן אינו מדגיש". ועל זה כתב הרז"ה בספרו יסוד הניקוד שער הדגש סימן כח: "משמע מדבריו [=של י"ב הנקדן] כי כאשר יהיה שם טעם נסוג אחור אין שם דגש". הרי דברים יצאו מפורשים מפי אביר הדייקנים ר"מ הנקדן, וכן משמע מדברי י"ב הנקדן, שאם הנגינה למעלה מפני קירוב נגינות אין לה דין דחיק ('אתי מרחיק' לשאר מדקדקים) בדיוק כדברי רז"ה. נמצא שכלל זה לא המציאו ר' זלמן כהאשמת ר' מר"ד.

גם הגר"א מוויילנא בספרו 'דקדוק אליהו' (שער הדגש, סעיף ב) הסכים ל"כלל שקר" זה כלשון ר' מר"ד, שכתב "דחיק הוא בשלושה דרכים... ב. אם באה הנגינה בתנועה הראשונה, והמלה הראשונה מלעיל בעצם ותנועתה האחרונה קמ"ץ, בין שיש אחריה ה"א או לא". הרי, שכתב הגר"א "מלעיל בעצם", והיינו שלא נסוג אחור.

ב. עוד כתב שם ר' מרדכי דיסלדארף באות קכח: "ור' זלמן בסי' רנ שוב גבה לבו לשלוח יד בספרי הקודש, ומחק דגש מן הכ"ף האחרונה של 'כברכת' הכתוב בתורה". ור' ראובן גריסהאבער כתב בספרו עבותים חדשים על דברי רז"ה בסי' רנ: "הנה שלח ידו גם במקרא מחמת קושיא, והיא הבל".

אמר הכותב: כאן האשימו ר' מרדכי ור' ראובן את הרז"ה במה שאין בו, כי כן כתב רז"ה בגליון סידור בית תפלה (תפלת מוסף לשלש רגלים) ("כברכת, כ"ף השנית רפויה עמש"ל רנ"). ובשערי תפלה סי' רנ כתב "כברכת ה' וגו' הכ"ף רפויה לפי שאין חיר"ק הבי"ת בעצם וראשונה עיין בספר שערי תורה שער התנועות סי' יח ובשער הדגש סי' טו ודו"ק, ונפלאתי מאוד על מה שמצאנו בכל הספרים בדגש הכ"ף וכו' דמשמע כל לשון ברכה הכ"ף רפויה, וכן הוא נכון מצד הדקדוק ודו"ק".

בשערי תורה שער הדגש סי' טו כתב "האמנם מלת 'ברכת' בסמיכות מצאנו בכל הספרים בדגש הכ"ף כמו ויהי וכו', ולולא דמסתפינא הייתי אומר שטעות סופר הוא כיון שאין החיר"ק מצד עצמו רק הוא במקום שו"א ובמסורה לא נמסר עליו שהכ"ף דגושה ראוי לחשוב שהכ"ף רפויה, ותו שהרי בכנוי נאמר ברכתי וכו' כולם בכ"ף רפויה יתחייב א"כ שכך ראוי להיות בסמיכות, אבל מה אעשה כל הספרים שבידינו מסכימים בזה כי בכלום הכ"ף דגושה בסמיכות מלה זו, ואפשר שבא הדגש להורות על חוזק הענין והפלת שפע הברכה".

וביסוד הניקוד שער התנועות סי' לא כתב 'ומלת 'ברכת' מצאתי בכל הספרים בדגש הכ"ף וכו' וכמעט עלה בדעתי להטעות הספרים כולם אחרי שלא מצאתי נמסר עליו במסורת, ובטלתי דעתי כי ידעתי נאמנה שלא נדפסו המסורות כולם כי נשמט מהם הרבה, ועתה הקרה ה' לידי ספר עין הקורא שחבר 'יהב"י הנקדן בכתב יד על קלף וכו' וראיתי שכתב בפ' וירא וז"ל לבלתי הפכי כ"ף דגש נאם פרחון וכן ברכת. עכ"ל".

הנה העובדה שרז"ה ציין מקום בגליון הסידור לשערי תפלה אות רנ, ובשערי תפלה הראה מקום לשערי תורה שער הדגש סי' טו, נראה ברור שגם בגליון הסידור לא היה דעתו לשלוח יד בספרי הקודש, ובודאי לא היה דעתו כן בשערי תפלה אות רנ כהאשמת ר' מר"ד ור' ראובן, כי לא כתב שם כי אם שפלא הוא שנמצא בכל הספרים בדגש הכ"ף, והדברים יצאו מפורשים מפי רז"ה בשערי תורה וביסוד הניקוד שהגם שכ"ף הדגושה של 'ברכת' הכתוב בתורה היה נראה לו כטעות סופר, עם כל זה לא שלח ידו בספרי הקודש למחוק הדגש כיון שכל הספרים מסכימים בזה וידע שלא נדפסו המסורות כולם, היפך דברי ר' מר"ד ור' ראובן, וגם הציע טעם לדגש זו ב'שערי תורה', הגם שאינו נכון מצד הדקדוק. ולא מחק דגש 'ברכת' כי אם בסידור תפילה דוקא הגם שאומרים "ככתוב בתורתך" ולשון הפסוק, כמבואר דעת הרז"ה בזה בעניין מילת 'עֲרָמִים', שכתב בשערי תפלה סי' כו "מלביש עֲרָמִים, הרי"ש בקבוץ והמ"ם בדגש וכו' לכן מה שנמצא במקרא 'ערומים' בהתחברות הנח והדגש בכלל הזרים הוא ונמסר עליו במסורת לזרותו וכו', וכיון שהתבאר כי אלה ודומיהם יוצאים ממשפט הלשון אין נכון להשתמש בהם, אבל ראוי לבחור בלשון ערומים אשר הוא כפי משפט הלשון". ובעת שהדפיס ספרו 'יסוד הניקוד' (היה זה כמה שנים אחר שהדפיס את ספריו שערי תורה ושערי תפלה) כבר מצא שכתב 'יהב"י הנקדן בשם פרחון ש'ברכת' הכ"ף דגש, ונתברר לו בבירור גמור שאין כאן טעות סופר בספרי הקודש, אלא זרות ויוצא מן הכלל.

על מה שכתב ר' ראובן גריסהאבער בספרו 'עבותות אהבה' סימן לד' "ולא ידעתי אם עיניו [=של רז"ה] בראשו או בקצה הארץ, שלא ראה בפרשת המועדות י"ב פעמים רצופים 'ונסְקִיהֶם' ופעם אחד 'ולנסְקִיכֶם' כולם דגושים, והם תנועה בלתי עצמית לדעתו שהרי נפרדם 'נְסָקִים', והמה מופת חותך על נחות שב"א אחרי תנועה בלתי עצמית", השיב לו הרז"ה בקונטרס 'רמיזת כורמיזא' (דף י', ב, רמז כב)³ "ומה

3 קונטרס 'רמיזת כורמיזא' בכתב יד הרז"ה, נמצא באוסף גינצבורג שבספרייה הלאומית במוסקבה (מס' 1409), והיא קונטרס תשובות שהשיב רז"ה על ההשגות שהשיג עליו ר' ראובן גריסהאבער בספרו 'ענף עץ עבות' חלק 'עבותות אהבה'. ההקדמה להקונטרס וגם חלק גדול מן הקונטרס חסרים. שם הקונטרס 'רמיזת כורמיזא' הוא כנראה על שם מה שכתוב במדרש משלי כב בקשר לפסוק טו "הוא דאמר מתלא, לחכימא ברמיזא לשטיא בכורמיזא", ותרגום 'באבן או באגרוף' (שמות כא, יח) 'באבנא או בכורמיזא'.

שטען הסכל הזה [= ר' ראובן] בסימן לד ממלות 'ומנחתם ונספיהם' שהכ"ף היא דגושה אחרי שו"א שקדמתה תנועה קלה לפי שהם מנפרד 'נסכים', אי משום הא לא איריא, כי זה הוא מן היוצאים מן הכלל, ואין טענה ממה שלא הוזכר במסורת שבמקרא גדולה לפי שאין בידינו המסורת כולם, כי כפליים לתושיה שלא נדפסו במסורת שבידינו הנדפס במקרא גדולה, הלא בספר 'יסוד הניקוד' שער התנועות יסוד לא הבאתי שכתב יהב"י בספר עין הקורא פ' וירא וז"ל לבלתי הפכי כ"ף דגש נאם פרחון וכן ברפת עכ"ל, ובמסורת שבמקרא גדולה לא נזכר מהם דבר, 'ונספיהם' כאחד מהם". הרי דעת הרז"ה מבואר גם כאן, שידע שיש יוצאים מן הכלל הגם שלא הוזכרו במסורת. אמנם, ב'רמיזת כורמיזא' (דף פג, ב, בהשמטה לדף י, ב), באר הרז"ה מילות 'ונספיהם' ו'ולנספיהם' באופן שאין לחיר"ק נו"ן שלהם דין תנועה קלה.

כתב היעב"ץ במגדל עוז, בית מדות, עליית הדקדוק (דף פג, ב): "ועתה מקרוב עמד כמו כן מבהיל משתגע איש הרוח הגס הידוע [=רז"ה] אשר חשב שעשה תורה חדשה בדקדוק וכו', וראה עד כמה הגיעה כח שגעונו שאפילו בספרי מקראי קודש המדויקים כמעט שלח ידו להטעותם לולי שמצא לבעלי מסורת שאשרום וקיימום, כמו שהעיד על עצמו בענין דגש 'בְּרֶפֶת', שהיה בעיניו טעות מחמת שיוצא מהכלל שלו שמצא בענין תנועה קלה, שהרעיש עליה את העולם בספריו והרים נסו, כאילו בנה עולם חדש על כן לא יעזבנה מקולמסו, ולו יהיה כדבריו שכיון האמת בזה, וכי יש לנו כלל אחד בכל כללי הדקדוק שלא נאמר בהן חוץ, הטובים הם מכללי התלמוד שבפירוש אמרו רז"ל אין למדין מן הכללות אפילו במקום שנאמר בהן חוץ, אבל כללי הדקדוק על פי הרוב אינם מושלמים לגמרי, ואי אפשר להמציא בהם כלל מוחלט אם לא על דרך הרוב. אבל דרישת הסבות והטעמים למונחי הדקדוק ומנהגי הלשון ברוב יולידו הבלים גדולים, כמו שחשב זה המתגדר במלאכתו לעשות משו"א נח הבא אחר תנועה קטנה שו"א נע, מפני המצאתו בתנועה קלה כמות שהיא כולה נעה וחשודה, אחר שראינו הרבה מלות שאינם נוהגים אותו מנהג כמו 'הֶפְּי' 'בְּנֶגְפוּ' 'בְּרֶפֶת' וזולתם, על כן אינו אלא רעיון רוח, וכך דרכו של יצה"ר לבוא מן הקל"ה אל החמורה וכו'".

על דברי יעב"ץ הנ"ל כתב ר' דויד יצחקי שליט"א בשערי דמעות אות רד 'ויש לתמוה על מה שכתב [=היעב"ץ] "שכמעט שלח ידו", הרי לפנינו כאן ובסידורו שלח ידו ממש והגיה המקרא וכו' (ואולי יש כאן טעות סופר)".

אמר הכותב: כאן נפל ר' דויד יצחקי ברשת ר' מרדכי ור' ראובן להאשים את הרז"ה ששלח ידו במקרא בענין מילת 'בְּרֶפֶת', וזה אינו, כאמור.

גם דברי היעב"ץ צריכים עיון, במה שמאשים את הרז"ה (עפ"י עדותו של רז"ה) שלולי שמצא לבעלי מסורת שאשרום וקיימום היה שולח ידו להטעותם, וגם הוכיחו על אשר לא ידע שיש לכללי הדקדוק יוצאים מן הכלל. וזה היפך עדותו של רז"ה,

כי כתב דברים מפורשים בשערי תורה וביסוד הניקוד שלא היה בדעתו לשלוח יד בספרים גם קודם שמצא לבעלי מסורת שאשרום וקיימום כיון שכל הספרים שבידינו מסכימים בזה, וידע שלא נדפסו המסורות כולם, ויהיה מילת 'ברכת' יוצא מן הכלל, וגם הציע טעם לדגש זו קודם שראה דברי פרחון.

וסוף דברי היעב"ץ שם צריכים עיון ביותר, במה שכתב שתנועה קלה היא "כולה נעה וחשודה", ואינו אלא רעיון רוח, "אחר שראינו הרבה מלות שאינם נוהגים אותנו מנהג כמו 'הֶפְּכִי' וְנִנְגְּפוּ 'בְּרַכְתָּ' וְזוּלְתָם". הלא דברי היעב"ץ נראין כסותרין זה את זה, כי לפני זה התלונן על הרז"ה על אשר כמעט שלח ידו להטעותם לולי שמצא לבעלי מסורת שאשרום וקיימום (אמר הכותב: לדעת היעב"ץ כאמור), וכתב "ולו יהיה כדבריו שכיון האמת בזה, וכי יש לנו כלל אחד בכל כללי הדקדוק שלא נאמר בהן חוץ וכו', אבל כללי הדקדוק על פי הרוב אינם מושלמים לגמרי ואי אפשר להמציא בהם כלל מוחלט אם לא על דרך הרוב". הרי שהיעב"ץ מכיר שרוב מלות ש'בג"ד כפ"ת' שלהן רפויין אחר שו"א נח (לכאורה) נוהגים מנהג תנועה קלה, כמו שכתב רז"ה בצוהר התיבה (תיבת התנועות אות כה) "אמנם מצאנו כאלה [=מלות ש'בג"ד כפ"ת' שלהן רפויין אחר שו"א נח (לכאורה)] לאלפים ולרבות, ואין זה מגדר הכלל להיות פרוץ מרובה על העומד", והיעב"ץ מתלונן על הרז"ה על שאינו מכיר שכללי הדקדוק על פי הרוב אינם מושלמים לגמרי (אמר הכותב: לדעת היעב"ץ כאמור), אם כן איך מביא ראיה מהעובדה שהרבה מלות אינם נוהגים אותו מנהג שתנועה קלה אינו אלא רעיון רוח?

ג. עוד כתב שם ר' מרדכי דיסלדארף באות ככח "והמציא [=רז"ה] מדעתו השפלה כלל שקר לומר מפני שהחיר"ק ההיא אינה בעצם ותולדתה תנועה רק היא תחת שו"א 'בְּרַכְהָ' להכי לא יבוא אחריה דגש, ובשאר ספריו קרא לתנועה כזו תנועה קלה. וכל דבריו שוא ושקר, שהרי מן הדין כל אותיות השמוש ראויים לבוא רק בשו"א כְּמִשָּׁה וכו' וכן בפעלים מְפַקֵּד וכו', רק כשאות הראשונה של השורש בשו"א ואי אפשר להוציא ב' שו"אין בראש התיבה אז הומרה שו"א ראשונה בחיר"ק וכו' כמו לְשַׁלְמָה אֶפְקוֹד וכו', ואפילו הכי בג"ד כפ"ת אחריהם בדגש כמו אֶזְכֹּר וְכִבֵּד תִּשְׁפּוּט לְשִׁבּוֹר וְדוּמְיָהּ".

על מה שכתב הרז"ה בצוהר התיבה תיבת הפעלים אות טו "בבנין פִּעֵל ובבנין פְּעַל וכו' ובשניהם תהיינה אותיות אית"ן בשו"א תמיד בלי שינוי, ונראה לי הטעם לפי שאי אפשר באופן אחר" (אמר הכותב: היינו שאין נקודתם בשו"א בעצם וראשונה), כתב ר' ראובן גריסהאבער בספרו 'עבותות אהבה' "כבר ביארתי פעמים רבות כי דעתי בהיפך כי באלה הבנינים [=פִּעֵל ופְּעַל] נקודת אית"ן ובכל"ם בשב"א בעצם, ובשאר הבנינים בתנועה לפי שאי אפשר בשב"א, ומלות 'יְהִי' וְיָחִי' ודומיהם מכריעים כדברי וכו' (א"ה: שבכל הבנינים נקודת אית"ן ובכל"ם בשו"א בעצם וראשונה, ודלא כדברי הרז"ה).

אמר הכותב: כבר הוכיח הרז"ה בספרו יסוד הניקוד שער הפעלים אות ל, ובקונטרס לוח הבנינים ד"ה וידעת היום וכו', שרק אותיות וכל"ב המשמשים לשמות עיקר תנועתם שו"א, משא"כ אותיות אית"ן המשמשים לעתיד בפעלים ואותיות בכל"ם המשמשים למקור, עיקר תנועתם תנועה גמורה, דלא כדברי ר' מרדכי הנ"ל.

ועל דברי ר' ראובן הנ"ל, השיב הרז"ה ב'רמיזת כורמיזא' (דף נח, ב, רמז פ) וכתב "מה שאמר [=ר' ראובן] שכבר היה מבאר פעמים רבות שאותיות אית"ן הן בשו"א בבנין פֶּעַל ובנין פֶּעַל בעצם ובשאר הבנינים בתנועה לפי שאי אפשר להיותן בשו"א, ודעתו בזה שתהיה התנועה בלתי עצמית, אמת כי כך אמר פעמים רבות רק בדברים בלבד, אבל לא היה מבאר להוכיח דבר זה בשום מקום, וגם פה לא עשה מאומה, כי מה שאמר שמלות 'יְהִי' 'יְהִי' מכריעים כדבריו לפי וכו', היש סכלות גדול מזה וכו'. ועוד במה שאמר [=ר' ראובן] שתנועות אותיות אית"ן בכל הבנינים ובכל הגזרות תנועות בלתי עצמיות הן לפי שאי אפשר להיותן בשו"א, יאמר נא הסכל הזה למה נאמר בבנין הקל מגזרת נחי העי"ן אָשׁוּב יָשׁוּב תָּשׁוּב, וכן בבנין הפעיל אָשׁוּב יָשׁוּב תָּשׁוּב, גם בבנין הקל מגזרת הכפולים נאמר אָסַב יָסַב תָּסַב, וכן בבנין הפעיל אָסַב יָסַב תָּסַב, וכלם אותיות אית"ן בקמ"ץ, ומי מעכב על ידן שלא תהינה בשו"א. אלא קושטא דמלתא כי כל תנועות אותיות [אית"ן] הן בעצם".

גם הגר"א מוויילנא בספרו דקדוק אליהו (שער הדגש אות ד) הסכים לדברי ה"שוא ושקר" של רז"ה הנ"ל כדברי ר' מר"ד, שכתב "אחר כל תנועה קטנה שו"א נח, ואחר כל שו"א נח דגש, חוץ אם לפני השו"א הנח תנועה שהיא תמורת שו"א, שאז אחריו רפה". הרי להגר"א סיבת רפיון בג"ד כפ"ת היא, כי לפני השו"א יש תנועה שהיא תמורת שו"א כדברי רז"ה, ומבואר מדברי הגר"א הנ"ל שרק אותיות וכל"ב המשמשים לשמות, עיקר תנועתם שו"א כמו שהוכיח הרז"ה, ולא כדברי ר' מר"ד "שכל אותיות השמוש ראויים לבוא רק בשו"א", ולא כדברי ר' ראובן ש"באלה הבנינים [=פֶּעַל ופֶּעַל] נקודת אית"ן ובכל"ם בשב"א בעצם, ובשאר הבנינים בתנועה לפי שאי אפשר בשב"א". השאלה היא, איך תנועה כזו שהיא תמורת שו"א גורמת רפיון בג"ד כפ"ת אחר שו"א שהיא נח לכאורה, ודעת הרז"ה שתנועה כזו קלה היא והשו"א שאחריה הוא נע.

לסיכום: אין לקבל דברים שנכתבו נגד דמותו והכרעותיו של המדקדק הגדול ר' זלמן הענא⁴ מבלי לבדוק את המקורות בדיקה יסודית, ובלי לעיין בכל ספרי ר' זלמן הענא⁵, כי יש שדבריו עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. אחרי בירור יסודי

4 כולל מאת משיגי הרז"ה המודפסים בספר 'לוח ארש' מהדורת הרב דויד יצחקי שליט"א ובהערות שם.

5 'בנין שלמה', 'שערי תורה', 'שערי זמרה', 'שערי תפלה', סידור 'בית תפלה', 'יסוד הניקוד', 'צוהר התיבה', 'משפט לשון הקודש', 'קורי עכביש' - תשובות להשגות על 'צוהר התיבה' עם קונטרס 'קורות ארזים', 'רמיזת כורמיזא' - תשובות להשגות על 'צוהר התיבה', ועוד.

ואמיתי ימצא בדרך כלל שהרוז"ה צודק (כפי שהראיתי בדוגמאות הנ"ל ועוד רבות אתי), ההיפך ממה שנראה מתוך דברי משיגיו בדורו ובדורנו.

***

תגובה קצרה של הרב זויד יצחקי:

א. באות א הביא הכותב בשם רבי מרדכי דיסלדארף 'היתה זאת. כאן המציא ר' זלמן כלל שקר, וכתב על הגיליון: הרוז"ן בלא דגש, כי אין כאן דין אתי מרחיק, לפי שהטעם נסוג אחר. עכ"ל - אך השמיט את סוף דברי ר"מ דיסלדארף: 'ובתנ"ך נמצאים למאות דגשים דוגמתו, והוא עצמו הדפיס כמה פעמים נגד כלל זה'. ע"כ סוף לשונו⁶. הנה רוז"ה בא לסתור הדגש ב'היתה זאת' שהדפיסו ר"ע ור"א ווילנא - מחמת כלל חדש, ועל זה טען נגדו רבי מרדכי שהמקרא מלא דוגמאות שסותרות את כללו, ובכך אין ראייה נגדם, ומבחינת המציאות במה שמצינו לפנינו במקרא כללו אינו צודק.

ב. ובאשר למה שהביא הכותב מיהב"י הנקדן שגם הוא הסכים לכללו זה, הרי יהב"י עצמו העיד בפרשת פינחס על 'היתה לו' שהלמ"ד דגושה⁷. ועי' גם במכלול לרד"ק דף עט ע"ב.

ג. גם במה שהביא מרבי משה הנקדן, המעיין שם יראה שלא החליט כלל זה, עיי"ש⁸. ובכל אופן יש חילוק בין ה"א שרשית לנוספת - עי' אור תורה ומנחת שי דברים כב, יט, ובדברי ר' אליה בחרו המובאים ב'קול הקורא' שבסדור רבי שבתי סופר חלק ההוספות והמילואים פרק ד סע' ה. ד. גם מדברי הגר"א בדקדוק אליהו אין ראייה. ואכמ"ל⁹.

ה. באות ב האריך הכותב להוכיח שלמעשה רוז"ה לא הגיה את המקרא, ממה שכתב רוז"ה בשאר ספריו. אך הכותב העלים עין ממה שהבאתי בהערותי לשערי תשובה סי' רנ הע' 204 שבסדורו הדפיס רוז"ה את התיבה 'כברכת' (של הפסוק) בלי דגש¹⁰, הרי בהדיא שהגיה, ולא רק תמה או צידד שיש להגיה¹¹.

אין לי אפשרות עתה לטפל ביתר הדברים שהובאו במאמר, אך על משמרתי אעמודה שאין רוז"ה בר סמכא, וכל חידושי טעונים בדיקה כי רבו בהם השגיאות.

6 תשובת הרב קרני: כוונתי מבוארת באות א שר' מרדכי דיסלדארף האשים את הרוז"ה "שהמציא כלל שקר", ולא התייחס לכך שכבר קדמוהו בכלל הזה ר"מ הנקדן ויהב"י הנקדן. כך שסוף דבריו של ר' מרדכי אינם גורעים מהטענה כלפיו שזהו כלל קדום ואינו 'כלל שקר', ואין בכך משום השמטה.

7 תשובת הרב קרני: גם אם נאמר שיש סתירה בדברי יהב"י, אין להאשים את הרוז"ה בשביל כך.

8 תשובת הרב קרני: דברי ר"מ הנקדן ברורים למבין גם אחר העיון, שהוא נותן שני טעמים מוחלטים בעניין "חרה לך" על מה שאינו נוהג דין דחיק: א. מפני שהה"א שרשית, ב. מפני שהטעם נסוג אחר, כרוז"ה.

9 תשובת הרב קרני: הרב יצחקי את טעמו ונימוקו לא הגיד, והדברים מבוארים כמו שכתבתם שהגר"א הסכים לכלל זה, כמו שכתב "מלעיל בעצם".

10 תשובת הרב קרני: העתקתי במאמר את הדברים ככתבם וגם הגבתי עליהם, ונשמט הדבר מעיניו של הרב יצחקי.

11 תשובת הרב קרני: כוונתי מבוארת באות ב, שלא רק בשאר ספריו גילה רוז"ה דעתו שכוונתו לקרוא כ"ף השנית של מילת "כברכת" רפויה רק בסדר התפילה ולא בקריאת התורה, אלא גם בגיליון הסיפור - מקום שהדפיס "כברכת" (בסדר התפילה) בכ"ף השנית רפויה - גם שם הראה מקום לשאר ספריו כדי להבהיר את כוונתו.